

Konachlychba karyndaşlarda

Keldi uzach tiozgian azatlych vachty. Biutiun janhyj, nindi bijanč. Kèjrach ketmia: kyryjy mo katyna tengiznin kapma aruv averni, hem tuvmuş şaharha Ponevežgia?

Bolej sahyşlejdohon kabulettim anamdan bitik. Kiusianiat kartchyna uvlun, kajsy artych jyldan aşmady basahasyn karpajhan juvčogiu niun. Ananyn bitičegi, jazhan kolba katchanba avur iştian, bolejš kapy ũriagimdian, ki unutum bar şatyrlychlaryn tengiz kyryjynyn da bunjatettim ketmia juvgia.

Jolda utruladym igit karajkačechny. Olda ketiared Ponevežgia Kovnadan, kajda edi konachlychba. Anynüčiun jolum şatyr edi, da bunun katyna bilindim bar janhylyşlychlaryn dżymatymyznyn.

Kelgiandia Ponevežgia tapytych arabačyny karajny da olturup imşach arabasyna kettik Ramigolkaha.

Mamam irachtan da tanydy meni; juvurup utruha kip kučtu da başlady öpkialiamia. Bijančli da issi kylyndy kiokriaktia. Barmyn erkişi tolhan jyllarda, ančech ananyn kučahynda tujunčum edi jaşulannyn kibik. Atam, 75 jaşar kartchyna, tolturup faikasyn ullusu şahardan keltirgian tabakaby, başlady sorhalama politika üčiun, da ullu biliuvčiu kibik aškartty, ki tiugial boladyrlar siozliari naviliarin. Ochuma ol ochumyjdyr, ančech chummaşny da navilikliarni biliadir kiop artych mendian da kiorkliu jomachlèjt tiusliu učurlarny.

Siozalyşynadohon kartchynalarymba kiormiadim dia nečik da ingir. Tez iştiryldylar konşularym da chaverliarim. Barlary utruladylar şatyr da bijančli kiozliarbia da burunhu kut siozliarindian son başladlar ũliaşiumnia tirlik sormachlarba da kajhylaryba.

Muna açilat eşik da hammešia aj kibik uşanadohon kariat chaverim J. Ol igitriak mendian neča jylba, ančech kiop nedia ozdu meni. Bart čebiar katynčechy da dżymatta-da tutat ornun sekretarynyn hanhalanyn. Sahynamyn, ki ol

ũvriatti meni chummaşny. Ol vachtta eksimizde anys edik jaşulanlar, ančech „ũvriatiuvčium kliaredi čoktiurmia meni hem burma kulahymdan da bolalmyjdohon tiugial etmia bu kliakni, kolar edi boluşluchka atasyn, kajsy žilaba kolda terk kijiriredi bizni synychlychka. Şatyr boluredi kiunliar. Bir kajhy – ne terkriak kutulma žila tiubiundian da kačma jeşil tiuzliargia. Haleginia aştı ol vachtlar, kylyndych „kevod maalatlarba”, siozlejbiz keriakliari ũčiun dżymatnyn, janhysy şarajat ũčiun, hanhala ũčiun, kajsyna dżymat kiop umsunc kojadır, da anyn keliasi išliari ũčiun.

Fot. Aarchiwum rodziny Romanowskich

Na cmentarzu w Birżach. Lipiec 1937 r. R. Grygulewicz (z lewej), M. Tynfowicz (z prawej).

Birinčisi kiun ašty {ašty} ũriujdohon konachlychba tanyšlaryma da cheverliarimiam. Šaharda, kajsynda boldum jaš kiunliardian, az tiuviul bardyr alardan. Kečkurun kirdim „kahalski” juvgia da bijinčimiam kiordium any janhyrtchanny da kiorkiajtkianni. Kiorgiuzdiuliar maja kytabyň konachlarnyn, albomnu tiursiunliarbia tirligindian džymatnyn, janhy kytablar da vachtlychlar. Kytabynda konachlarnyn sondrahy kol mohoru turadyr direktorunun kultura-departmentnyn, kiozliarindiam kajsynyn karajlar tapytylar širinlik. Astry bijančli edi tuvmuš hujačechta ašyrma nečiam sahat, tujma jachšy chabarlar kylhan iš ũčiun da birdian kiondiuriuvčuliaribiam džymatnyn inčialiamiam bir nečiam keliasiam iš sormachlaryň. Biznin ũlčiavgiam kioriam budur ne kylhan astry jachšy. Biliuvliu, kirdi kulachka opozicijanyn da siozliari. Ančech bu tiuviul chorluchka. Har opozicija artych kozhějt kiondiariuvčuliarniam.

Unutmadym dahy kelmiam konachlychba jazuvčumuzha Jaakov Maleckigiam, kajsy sondrahy vachtny tiuziudiu kiop kiorkliu jyrlar hem šuralar karaj tildiam, chodžalatadohon bu

išbia karaj litaraturany. Mere anlejdohon kliagimni tez čyharyň „archivyndan” ochudu nečiam nersiam tiuziuvliarindiam da kiočiumiakliarindiam. Astry čebiar. Bu ochumachlar baryba inandyrdylar meni kiorkiuniam da chodžalyhyniam tuvmuš sioziumniun.

Sondrahy ornu kiočmiagimnin edi šaharčehy Posvolniun, kajda boladlar juvuchlarym da nečiam jachšy dostum, alar arasynda „Onarmachnyn” da čyharuvčusu.

Posvolgia keldim baraski, a jechkiunniu (1937. VII.), on kiun arasynda išanmaham keldi Ponevežđian avtobus tolu karajlarba. Bu – ekskursija, kajsy kliadi kiormiam zeriatiarniam da ũngiam sahynčly orunlaryň karajlarnyn, ne tabuladlar Posvoldiam da Biržistiam. Birdian keldi hanhala da, bar baryndan 30 tekli džan. Alar katyna ũstialdi 10 tekli adam boluvčularyndan Posvolniun, da barlary bardylar zeriatiarniam. Tavčehy katyna 12 chachamnyn tefillaetik, kyldych foto-tiursiun sahynčcha, da bundan son jana olturup avtobuscha kozhaldych janyniam Biržisnin. Jol edi astry šatyr. Jaryhy kujašnyn, kiorkiu tiuzliarnin da jirlary igit-

Grupa poniewieskich Karaimów na dawnym cmentarzu karaimskim w Poswolu, 11 VII 1937 r.

eliannin bijančbia tolturdular üriakni. Kelip oramlaryna Biržisnin kioriundi, ki okrom neča dach ašyrdych jolda.

Čuvria tez ištyryldy ačych avuzlu chalky šaharnyn. Jyrdylar kiozliarin nindi bu keldi tanyš tiuviul dunja. Ekskursijanyn da arasyndan bašladlar kajirhalama janlarha bašlaryn, kiozlėjdohon tanyš tiuviul šaharny. Da tiuviul tamaša: vachtyndan vizirnin Radvilnyn Biržis kiormadi butek karaj. Kerti, vachttan vachtha keliredliar bundahy zeriatiar üsniu karajlar, anėech okrom nečari da atlarba. A hale muna bešinči ũliušu džymatnyn tozuldu oramlarynda Biržisnin. Ekskursijany utrulady bolhan kiondiariuvčiusiu džymatnyn Šemuel Tynfovič uruvuba. Hale okrom bu bir uruv bolat Biržistia.

Nečik Posvoldia di enk burun bardych zeriatiar ũstiunia, kajsylary jatadlar učunda šaharnyn, kyryjy katyna giolniu, janaša zeriatiaribia rabbanlrnyn. Zichronan son barlary tozuldu sych kiogiot da ahačlar arasyna, izlejdohon macceva tašlaryn. Anėech vacht kiopniu siurttiu juzliarindian jernin. Šeme ašty 200 jyl nečik bu orunda karajlar astramydlar, anyn ũciun avur ajirma čekliarin zeriatiarimiznin zeriatiarindian rabbanlrnyn. Enk artych kioriuniadir tašlary rabbanški maccevalarnyn da čynychmahan kiozbia astry avur ajyrma, kajsy taš tijišli karajlarha.

Sachčysy zeriatiarnin rabban kiorgiuzdiu bir ullu tašny, kajsy ajtmahyna kioria učmachly sachčynyn, jabat toprahyn karajkanyn: bu karajka ense edi kelgian Trochtan Biržiskia konachlychba da bunda ũldiu. Biznin igiti „arheologlar” tez aruvlattylyr tašny da aldylyr tiursiuniun foto-pijala usnu, ki sofrach biliuviesilliarimiz tintkejliar neni anlatadyr jazyš kachkan ušpu tašta.

Zeriatiardian bardych bu orunha, kajda, siozliarinia kioria kart kišiliarnin, turdu kenesasy karajlarnyn. Hale bu orunda turady diort farst taštan. Bir 90 jašar kartchyna jomachlady ne jetti anar tujma karajski kenesa ũciun. Bu orunda kajda hale turadlar taš farstlar, burunrach turdu ahač kenesasy karajlarnyn.

Ešikliari ũsniu kenesanyn tahyldy nešer bir bašba. Anėech bir fornu bilinip, ki Biržiskia keliat gubernator, bu nešerni tiuširdiuliar. Bundan bašcha kachrasynnda kenesanyn edi temir buhovlar, kajsylaryba kečiagia bajlaredliar tanuvčularny dingia, ki tešuva byla arynhėjlar jazychtan. Ahačy kenesa kiuvdiu čyrachlardan, kajsylarny kaldyrdylar nindies moeddian son. Ornunda kiuvgiani kenesanyn bašladlar turhuzma kenesa taštan, anėech ol

kaldy tiugiatmiagian. Sioziunia kioria sahyndan kartchynanyn birliari ajtadlar, ki janhysy kenesany bašladlar turhuzma karajlar, a ekinčiliari – ki rabbanlar. Anys bir 80 jašar kartchyna (šammaš) jomachlady, ki anyn sahyncynda ahačy kenesany, kajsy kaldy karajlardan, meriasliadliar rabbanlar. Ol vachtta, kačan ki kenesany učrady janhur, ol edi 7-10 jyllych. Bundan son kahaly rabbanlarnyn bašlady turhuzmahyn taš kenesanyn, anėech jetmiadi achča any tiugiatmia.

Faidaly bilmia, ki sahyndan farstlar turhuzhan, nečik kioriuniat, dachtcha deria, anėech jochtur alarda birdi teriažia. Tek jachšy bolhėjt kenriak tintmia belgiliarin bu sahyncly orunnun. Šeme jetiz kioz tapchėjt anda kiop neni dia fajdalyny istorijasyna karajlarnyn Biržisnin.

Bahynyp anys bir eki sahyncly orunnu „Karaimu” oramba kajttych tochtar orunha – chudžurasyna bundahy karajny „ačma oručnu”. San tuvušlu jubijčagia – barlaryna hadirliadi jem da ički. Karaj siuviat konachny, a ašama kol išindian karajkanyn enk tatuvlurachtyr.

Tiuštian son barlarymyz bardych bahynma karty kermianin Radzvilnyn, kajsy turat tav ũsniu ullu giol katyna. Kiop jyllardan son ijyny karajlarnyn jana ašty kabachlaryn kermianin, anėech čeriuov savutlarsyz da tiuviul sachčylar kibik, nečik, jomachka kioria, kylaredliar avalhy vachtlarda; bu fornu keldiliar okrom bahynma sahyncly orunnu, kajda kačanes tujuluredi karaj siozi, da kujaš hem aj jaryhynda farstlary ũstiunia kermiannin jyltraredi kobalary. Azbarda, moro utrulėjdohon, turdu utrumuzha tiursiuniu Radzvilnyn. Kimes ajtty: „bahynyjys, Radzvil ušanat”. Da kertidian, balkuvu kujašny jajnėjdohon tudž tiursiunia ũstiunia Radzvilnyn, kozhady kioliagian da kioriundi ki ol kiuliat moro ajtadohon: „kolam, kolam, siuviar tuvmušlary sachčylarymnyn...”

Ingir alynna jana olturduch avtobuscha da jirlėjdohon kettik artchary. Kyscha vachtcha tochtadych Talačkanistia (6 klm. Posvoldian), kajda ũz jerliari ũstiunia bolat eki karaj uruv.

Bunda ekskursantlar tattylyr chyjar čybalba, tiuslu ahač-jemišin da tojdurdular suvsamachny tatuvlu juvdiagi syraba.

Tynčalyp kartrachlary kettiliar irachrach, kiusianip juvliarin, a igiti elian anys kaldy Talačkanistia ki ašyrma kiorkliu jazhy kečani ačych kiokliar tiubiunia jyrba da sekirmiakba.

Daniel Čaprocki